

Η ΓΕΡΜΑΝΟΠΡΕΠΕΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ
ΣΤΗ ΣΥΛΛΟΓΗ ΤΟΥ J. G. VON HAHN*

Η έκδοση παραμυθιών των αδελφών Jacob και Wilhelm Grimm, *Kinder- und Hausmärchen*, που δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1812, στάθηκε η αρχή για συλλογές και εκδόσεις λαϊκών παραμυθιών απ' όλη την Ευρώπη και αργότερα την Ινδία. Η πρώτη συλλογή ελληνικών παραμυθιών εκδόθηκε στη Λειψία το 1864 από τον Αυστριακό Johann Georg von Hahn, που από το 1848 ήταν πρόξενος πρώτα στα Γιάννενα και έπειτα στη Σύρο. Δεν ήταν όμως το ελληνικό πρωτότυπο που δημοσίευσε ο von Hahn σ' αυτή τη συλλογή, αλλά μια γερμανική μετάφραση με τίτλο *Griechische und Albanesische Märchen*¹. Το ελληνικό πρωτότυπο μερικών από τα παραμύθια της συλλογής του von Hahn εκδόθηκε στην Κοπεγχάγη το 1879 από τον Δανό φιλόλογο Jean Pio. Ουσιαστικά αυτή η συλλογή είναι η πρώτη έκδοση ελληνικών παραμυθιών στα ελληνικά².

Η έκδοση του von Hahn αποτελείται από μια εισαγωγή, έναν κατάλογο 40 τύπων, τη μετάφραση 114 ελληνικών και αλβανικών παραμυθιών (από τα οποία μόνο τα τέσσερα θα αποδεικνύονταν αργότερα αλβανικά³), και λεπτομερειακές σημειώσεις στις οποίες αναφέρονται παραλλαγές που διαφέρουν ουσιαστικά από το κείμενο που υπήρξε η βάση της μετάφρασης. Μερικές φορές δίνεται και περίληψη αυτών των παραλλαγών. Η έκδοση τελειώνει με ένα είδος καταλόγου «μοτίβων» (Züge).

'Οπως θα δούμε, το κίνητρο του von Hahn για τη συλλογή και έκδοση ελληνικών παραμυθιών δεν ήταν κάποιο λαογραφικό ή γλωσσολογικό ενδιαφέρον. Τον ενδιέφερε μόνο το περιεχόμενο των κειμένων, γιατί ήθελε μ' αυτή τη συλλογή ελληνικών παραμυθιών να προσκομίσει άλλη μια απόδειξη για την ορθότητα της λεγόμενης θεωρίας των μόθων των αδελφών Grimm. Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να εξετάσει πώς αυτή η προσέγγιση του von Hahn στο

* Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Παναγιώτη Αγαπητό, τον Lars Nørgaard και τον Ole Smith για την πολύτιμη βοήθειά τους.

1. J. G. von Hahn, *Griechische und Albanesische Märchen*, Leipzig 1864.

2. Jean Pio, *Contes populaires grecs*, Copenhague 1879.

3. G. A. Megas, *Märchensammlung und Märchenforschung in Griechenland seit dem Jahre 1864*, *Λαογραφία* 25 (1967) 307.

υλικό του επέδρασε στην επεξεργασία του κειμένου. Αυτό θα γίνει με βάση μια σύγκριση της γερμανικής μετάφρασης με το ομόλογο ελληνικό κείμενο της έκδοσης του Pio⁴.

Ο Jean Pio ήρθε σε επαφή με τον von Hahn το 1864 στη Σύρο. Ο Pio, που, αντίθετα με τον von Hahn, ενδιαφερόταν για την ομιλούμενη ελληνική γλώσσα και τις διαλέκτους της, έβλεπε στο παραμύθιακό υλικό του von Hahn μια ευκαιρία να γνωρίσει τη γνήσια γλώσσα του λαού, που αλλιώς ήταν «κρυμμένη για τον ξένο γλωσσολόγο και με θλιβερό τρόπο καλυμμένη από την καθαρισμένη γλώσσα των βιβλίων» (Pio, σ. IV). Τελικά εξέδωσε ένα μέρος του υλικού του von Hahn στην ελληνική του μορφή, παρόλο που αρχικά δεν ήταν αυτός ο σκοπός του. Στη δική του έκδοση αφαίρεσε πολλά παραμύθια, ενώ πρόσθεσε άλλα από την Αστυπάλαια και την Άνω Σύρα, που τα είχε συλλέξει χάρη στην επαφή του με τον von Hahn (Pio, σ. V κ.ε.).

Η ανάλυση που ακολουθεί χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος θα αναλύσω τις θεωρίες του von Hahn και στο δεύτερο θα εξετάσω τη σχέση ανάμεσα στη θεωρία και την πράξη. Κύρια πηγή του πρώτου μέρους είναι η θεωρητική εισαγωγή του ίδιου του von Hahn, και κύρια πηγή του δεύτερου μέρους τα 25 παραμύθια που δημοσιεύτηκαν και στις δύο συλλογές, του Pio και του von Hahn· επίσης, σ' ένα σημείο, θα χρησιμοποιήσω ορισμένες γερμανικές παραλλαγές.

Η συλλεκτική εργασία

Ο von Hahn παραπονιέται στην εισαγωγή του για τις δυσκολίες που αντιμετώπισε κατά τη συλλογή του υλικού. Στη σελίδα 12 αναφέρει ότι δεν κατάφερε ποτέ να πείσει κάποιον νέο ή γέρο να του διηγηθεί ένα παραμύθι. Παρά τις δυσκολίες κατόρθωσε να αποκτήσει μια σημαντική συλλογή παραμυθιών, αγοράζοντάς τα με χρήματα, όπως μας πληροφορεί ο ίδιος⁵. Δυστυχώς είναι ελάχιστες οι συγχεκριμένες πληροφορίες που μας δίνει ο von Hahn για τον τρόπο απόκτησης του υλικού του. Δύο φορές μιλάει για τους συλλογείς του. Στην πρώτη περίπτωση διηγείται πως κατά τη διαμονή του στα Γιάννενα το 1848 του ήρθε η ιδέα να χρησιμοποιήσει τους μαθητές του γυμνασίου της πόλης ως συλλογείς. Έβαλε μερικά από τα πιο έξυπνα παιδιά να καταγράψουν παραμύθια που τους διηγούνταν οι γιαγιάδες, οι μητέρες και οι αδελφές τους, όταν τα ίδια

4. Το 'Αρχείον λαογραφικού ύλικου Βακέλα-Pio-Hahn της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος δεν έχει ερευνηθεί ακόμα. Ωστόσο η διαφορά που ασφαλώς υπάρχει ανάμεσα στο πρωτότυπο κείμενο που χρησιμοποιούσε ο von Hahn και το κείμενο όπως παρουσιάζεται στην έκδοση του Pio φαίνεται να αφορά σχεδόν αποκλειστικά την ορθογραφική εμφάνιση των παραμυθιών, και συνεπώς αγνοείται στην παρούσα μελέτη.

5. von Hahn, σ. 12.

έκαναν διακοπές στα χωριά. Τους έδωσε αυστηρή εντολή να καταγράψουν πιστά την ομιλούμενη γλώσσα στην οποία ακούγονταν τα παραμύθια χωρίς αλλαγές ή βελτιώσεις⁶. Στη δεύτερη περίπτωση μιλάει για περίου είκοσι πρόσωπα που συνέλεγαν ανεξάρτητα, με την εντολή να καταγράψουν τα πιο γνωστά παραμύθια της περιοχής τους⁷.

Χρησιμοποιώντας τους μαθητές ως συλλογείς ο von Hahn ασυνείδητα επηρέασε θετικά την ατμόσφαιρα της εκτέλεσης. Τα παιδιά αυτά, αντίθετα με έναν ξένο, αποτελούσαν φυσικό ακροατήριο, με αποτέλεσμα να παραμεριστούν κάποια φράγματα ανάμεσα στον συλλογέα και τον πληροφορητή. Έτσι η ατμόσφαιρα εκτέλεσης μπορεί να φανεί φυσικότερη για τον πληροφορητή. Γενικά όμως ο von Hahn δεν είχε ούτε ενδιαφέρον ούτε κατανόηση για τα προβλήματα γύρω από την καταγραφή/πληροφόρηση. Αυτή η στάση ήταν μάλλον φυσική για την εποχή του και, σε τελική ανάλυση, αυτός ο προβληματισμός δεν είχε σημασία για τον σκοπό που είχε, στην έκδοσή του, ο von Hahn.

Οι αφηγητές των παραμυθιών

Φαίνεται αρχικά περίεργο το ότι οι μαθητές χρησιμοποιούν μόνο γυναίκες (γιαγιάδες, μητέρες, αδελφές) ως πληροφορητές. Άλλα ο von Hahn πίστευε πως φορείς των παραμυθιών είναι οι γυναίκες, ενώ οι άνδρες ντρέπονται να διηγούνται παραμύθια και γι' αυτό περιορίζονται σε ευτράπελες διηγήσεις. Τη θέση αυτή τη βασίζει ο von Hahn στην πείρα που του έδωσε μια εικοσιειράχρονη διαμονή στην Ανατολική Μεσόγειο. Η περιοχή των παραμυθιών είναι κατά τον von Hahn ο ήσυχος γυναικείος και παιδικός κόσμος, επειδή η φαντασία των γυναικών και παιδιών είναι μεγαλύτερη από τις άλλες ψυχικές τους λειτουργίες⁸. Από την άλλη μεριά οι άνδρες περιφρονούν τα παραμύθια και δεν επηρεάζονται από τη χάρη τους. Μόνο σε περίπτωση που πολλοί άνδρες ζουν μαζί για μεγάλο διάστημα, όπως π.χ. σε στρατώνες, μοναστήρια ή ποντοτόρα πλοία, αισθάνονται τη διάθεση να διηγηθούν παραμύθια, και τότε ντρέπονται αν παρουσιαστεί κάποιος ξένος⁹. Η κατάταξη των διάφορων ειδών προφορικής αφήγησης κατά φύλα, δηλ. η υπόθεση του von Hahn διτι παραμύθια διηγούνται προπαντός οι γυναίκες, ενώ οι άνδρες

6. von Hahn, σ. V.

7. von Hahn, σ. 28-29. Στις σημειώσεις για το κάθε παραμύθι υπάρχουν πληροφορίες για τον τόπο συλλογής, όχι όμως για τον χρόνο καταγραφής, τον συλλογέα και τον πληροφορητή. Ο Pio είχε ελπίσει να πάρει τέτοιου είδους πληροφορίες για τη δική του έκδοση από τον ίδιο τον von Hahn, αλλά δυστυχώς ο von Hahn πέθανε πριν η εργασία του Pio φτάσει σ' αυτό το σημείο, και, παρόλο που τα χειρόγραφα του von Hahn έφτασαν στα χέρια του, δεν βρήκε εκεί τις πληροφορίες που ήθελε (Pio, σ. VII).

8. von Hahn, σ. 9.

9. von Hahn, σ. 9.

περιορίζονται σε ευτράπελες διηγήσεις, δεν είναι σωστή¹⁰. Το ότι του φαινόταν έτσι, εξηγείται ίσως από τον χαρακτήρα των διαφόρων διηγήσεων. Τα παραμύθια είναι μακρές διηγήσεις που θέλουν πολύ χρόνο, συχνά μερικές βραδιές, και τα διηγούνται σ' αυτόν ακριβώς τον περίγυρο που δεν είχε την ευκαιρία να ζήσει ο von Hahn. Ενώ το περιβάλλον όπου άκουσε προφορικές διηγήσεις (σε ταξίδια και χάνια) είναι και τυπικό ανδρικό περιβάλλον και πιο κατάλληλο για συντομότερες διηγήσεις, όπως είναι οι ευτράπελες διηγήσεις, τα ανέκδοτα κτλ. Έπειτα, τέτοια αφηγήματα ήταν, σε πολύ πιο μεγάλο βαθμό απ' ό,τι τα παραμύθια, κοινό κτήμα του καθενός¹¹.

'Οπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο von Hahn δεν κατόρθωσε ποτέ να πείσει κανέναν να του διηγηθεί παραμύθια, αν και ήξερε ότι οι κοπέλες και οι γυναίκες της υπαίθρου συγκεντρώνονταν το χειμώνα και περνούσαν τις βραδιές γνέθοντας μαλλί ενώ διηγούνταν παραμύθια. Ακόμα και οι άνδρες έπαιρναν μερικές φορές μέρος σε τέτοιες συγκεντρώσεις¹². Ο ίδιος ερμηνεύει έμμεσα την αποτυχία του να ακούσει διηγήσεις παραμύθιων: οφείλεται στο γεγονός ότι δεν έζησε ποτέ τον αφηγηματικό περίγυρο των παραμυθιών. Ως ξένος και από διαφορετικό κοινωνικό στρώμα θα ασκούσε περιοριστική επέδραση σ' έναν πιθανό αφηγητή. Παρατηρεί πως οι άνδρες σωπαίνουν όταν παρουσιάζεται κάποιος ξένος ενώ διηγούνται παραμύθια, αλλά τη σιωπή αυτή την ερμηνεύει ως ντροπή απέναντι στο παραμύθι σ' αντίθεση με τους άλλους τύπους προφορικής διήγησης.

'Αλλη εξήγηση της αποτυχίας του von Hahn βρίσκεται ίσως στην εικόνα που έχει για τους αφηγητές. Φαντάζεται ότι όλοι οι άνθρωποι είναι πιθανοί αφηγητές, όπως δείχνει μια παρατήρησή του στη σ. 12: παραξενεύεται επειδή, ενώ στην Ανατολική Μεσόγειο υπάρχουν αφηγητές που είναι σχεδόν επαγγελματίες και έχουν συχνά πολλούς ακροατές, κανένας από το ακροατήριο δεν θα ξαναδιηγόταν ποτέ όσα άκουσε. Η παρατήρηση αυτή είναι ενμέρει κοντά στην πραγματικότητα, γιατί, όπως απέδειξε η έρευνα αργότερα, οι αφηγητές αποτελούν ένα είδος επαγγελματίες που έχουν εκπαιδευτεί στην τέχνη της προφορικής διήγησης. Ο von Hahn όμως κάνει λάθος όταν περιμένει τον οποιονδήποτε από τον «λαό» να έχει το χάρισμα της αφήγησης.

H μέθοδος της μετάφρασης

Κατά τον von Hahn η ελληνική και γερμανική παραμυθιακή γλώσσα έχουν πολλές ομοιότητες. Ο αναγνώστης, λέει, εντυπωσιάζεται από τη «γερμανοπρέ-

10. Βλ. π.χ. Richard Dawkins, *Forty five Stories from the Dodekanese*, Cambridge 1950, σ. 3 κ.ε.

11. Stith Thompson, *The Folktale*, New York 1946, σ. 10.

12. von Hahn, σ. 12.

πεια» (Deutschum) των ελληνικών παραμυθιών¹³. Εξαιτίας της ομοιότητας αυτής δεν του φάνηκε δύσκολο να μεταφράσει από τη μια γλώσσα στην άλλη. Στη σ. VI μάς διηγείται πως μετά από μερικές δοκιμές κατάληξε στην ακόλουθη μέθοδο: έβαλε κάποιον να του διαβάσει τα παραμύθια στην αρχική γλώσσα, την ελληνική, και μετά αυτός τα έγραψε στα γερμανικά. Μ' αυτόν τον τρόπο τού ήταν ευκολότερο να παραμείνει κοντά στη γλώσσα του πρωτοτύπου. Άλλού στην εισαγωγή του γράφει ότι, όταν είχε τα ελληνικά παραμύθια σε καλές μορφές, δεν είχε παρά να τα μεταφράσει πιστά, και οι γερμανικές μορφές των παραμυθιών παρουσιάζονταν σχεδόν από μόνες τους¹⁴. Όπως δείχνουν τα παραπάνω, δεν μπορεί να περιμένει κανείς από τον von Hahn μια φιλολογικά ακριβή μετάφραση¹⁵.

Οι θεωρίες της καταγωγής και διάδοσης των παραμυθιών

Ο von Hahn ακολουθεί τις θεωρίες των αδελφών Grimm για την καταγωγή των παραμυθιών και για το γεγονός ότι διάφοροι λαοί διηγούνται τα ίδια παραμύθια. Ο von Hahn παραθέτει μεγάλα αποσπάσματα από τις εισαγωγές που έγραψαν ο Jacob και ο Wilhelm Grimm για δικές τους εκδόσεις ή για εκδόσεις άλλων. Κατά τους Grimm η κοινή παραμυθιακή παράδοση στους διάφορους λαούς πρέπει να αναχθεί σ' ένα κοινό ινδογερμανικό (ινδοευρωπαϊκό) παρελθόν, στο οποίο έχουν την καταγωγή τους τα παραμύθια. Τα ίδια τα παραμύθια τα θεωρούν θρυμματισμένους (zerbröckelter) μύθους, και γι' αυτό πρέπει να κατανοούνται και να ερμηνεύονται ανάλογα με τους μύθους που ήταν πηγή τους. Η μεταγενέστερη έρευνα ονόμασε αυτές τις δύο θεωρίες ινδοευρωπαϊκή θεωρία και θεωρία των θρυμματισμένων μύθων¹⁶.

Με βάση αυτές τις δύο θεωρίες ο von Hahn αναλύει από τη μια τις σχέσεις ανάμεσα στα ελληνικά και στα γερμανικά παραμύθια, και από την άλλη τις σχέσεις ανάμεσα σ' αυτά τα παραμύθια και την ελληνική και γερμανική μυθολογία. Τα ελληνικά και γερμανικά παραμύθια αναφέρονται κατά τον von Hahn στο γερμανικό μυθικό κύκλο των Siegfried-Nibelungen και τον ελληνικό αργολικο-θηβαϊκό κύκλο¹⁷. Τη συγγένεια αυτή μεταξύ παραμυθιών και μύθων την αναλύει λεπτομερειακά στον κατάλογο τύπων που καταστρώνει. Οι δύο θεωρίες εξηγούν, για τον von Hahn, τη θέση του ελληνικού παραμυθιού στην ευρωπαϊκή παράδοση.

13. von Hahn, σ. 36.

14. von Hahn, σ. 36-37.

15. Και ο Pio παρατήρησε την κάπως ελεύθερη στάση του von Hahn απέναντι στο πρωτότυπο. Ο von Hahn δεν ήταν γλωσσολόγος, γράφει. Πήρε αυτά που ταίριαζαν στον σκοπό του και παρουσίασε ένα κείμενο που θα γινόταν αποδεκτό από το γερμανικό κοινό (Pio, σ. IV).

16. Thompson, σ. 370.

17. von Hahn, σ. 29-30.

Λόγω των στενών σχέσεων των Ελλήνων με την Ασία ο von Hahn περίμενε να βρει μια συγχώνευση της ελληνικής και της ασιατικής, ιδιαίτερα της αραβικής, παράδοσης, όπως περίμενε επίσης να βρει ίχνη των αρχαίων μύθων στα ελληνικά παραμύθια, αλλά απογοητεύτηκε. Τα ελληνικά παραμύθια αποδείχτηκαν παραλλαγές των παραμυθιών των Grimm, και έχουν την ίδια σχέση με τις Χίλιες και μία νύχτες και με τους αρχαίους μύθους που έχουν και τα γερμανικά παραμύθια¹⁸.

O Benfey, η ινδική θεωρία και η συγκριτική παραμυθιακή έρευνα

Στην εισαγωγή του ο von Hahn αναφέρει άλλον έναν ερευνητή του καιρού του, τον Theodor Benfey, τον ιδρυτή της λεγόμενης ινδικής θεωρίας. Ο Benfey έβλεπε την Ινδία ως χώρα καταγωγής των παραμυθιών, με εξαίρεση μόνο τους μύθους του Αισώπου, και πίστευε ότι διαδόθηκαν στη Δύση με τρεις αγωγούς: α) ορισμένα ήρθαν προφορικά με ταξιδώτες, εμπόρους κτλ. πριν από τον 10ο αιώνα, β) ορισμένα ήρθαν ύστερα από την κατάληψη της Ινδίας από τους Μουσουλμάνους και άλλα ήρθαν με τη λογοτεχνική μορφή τους στο Βυζάντιο, την Ιταλία και την Ισπανία, και γ) βουδιστικό υλικό έφτασε στους Μογγόλους, ίσως μέσω Κίνας και Θιβέτ, και μαζί μ' αυτούς πέρασε στην Ευρώπη¹⁹.

Ο von Hahn απορρίπτει σχεδόν ολοκληρωτικά την ινδική θεωρία²⁰, αλλά σε άλλα σημεία συμφωνεί με τον Benfey²¹. Στην έκδοσή του της ινδικής συλλογής παραμυθιών *Panchatantra* ο Benfey υποστηρίζει ότι η ευρεία μάζα των —ιδιαίτερα ευρωπαϊκών— παραμυθιών περιορίζεται σ' έναν ασήμαντο αριθμό βασικών μορφών²². Παρόμοια ο von Hahn υποστηρίζει πως μια βαθύτερη εξέταση έδειξε ότι η βασική ιδέα των διάφορων παραμυθιών προέρχεται από έναν ελάχιστο αριθμό θεμάτων ή τύπων και ότι το εμφανές πλήθος των παραμυθιών δεν είναι παρά διαφορετικοί συνδυασμοί των ίδιων εκείνων μονάδων²³. Γι' αυτό σ' έναν κατάλογο τύπων προσπαθεί, συγκρίνοντας παραμύθια και μύθους, να συντάξει βασικές μορφές, κοινές για το γερμανικό και το ελληνικό παραμύθι και για τους γερμανικούς και τους ελληνικούς μύθους. Πίστευε ότι ο κατάλογος τύπων θα γίνει χρήσιμη βάση για συλλογές παραμυθιών από όλη την ινδογερμανική φυλή. Επίσης έβλεπε τη σύνταξη καινούριων καταλόγων τύπων ως ουσιαστική προϋ-

18. von Hahn, σ. 27.

19. Theodor Benfey, *Pantschantra, Fünf Bücher indischer Fabeln, Märchen und Erzählungen*, Leipzig 1859, σ. XXI κ.ε., Thompson, σ. 375 κ.ε.

20. von Hahn, σ. 9 κ.ε.

21. Πόσο ο von Hahn επηρεάστηκε από τον Benfey δεν το λέει ξεκάθαρα ο ίδιος. Ο Benfey δύναται θεωρείται από τους μεταγενέστερους ερευνητές ιδρυτής της συγκριτικής παραμυθιακής έρευνας (Thompson, σ. 378 κ.ε.).

22. Benfey, σ. XXVI.

23. von Hahn, σ. 43.

πόθεση για τη μελλοντική εξέλιξη στην έρευνα των παραμυθιών και της μυθολογίας. Τέτοιοι κατάλογοι θα διευκόλυναν, κατά τη γνώμη του, την έρευνα, γιατί στο μέλλον δεν θα ήταν πια ανάγκη να περιγράψει κανείς κάποιο παραμύθι, αλλά θα αρκούσε να αναφέρει το όνομα του τύπου²⁴.

Παρόλο που η μετέπειτα έρευνα σε μεγάλο βαθμό έχει απορρίψει τις εντελώς διαφορετικές θεωρίες που ο von Hahn και ο Benfey ήθελαν να υποστηρίξουν με τις συγκριτικές μελέτες τους²⁵, οι εργασίες τους πρέπει να χαρακτηρίστούν πρωτοποριακές. Η συγκριτική μελέτη και η κατάταξη σε τύπους και μοτίβα είναι πρόδρομοι της φινλανδικής ή ιστορικο-γεωγραφικής σχολής, που στα τέλη του προηγούμενου και τις αρχές αυτού του αιώνα διαδόθηκε ευρύτατα και στάθηκε η αρχή μιας σημαντικής εργασίας συλλογής και αποδελτίωσης.

*

Όπως φαίνεται από την εισαγωγή της συλλογής του von Hahn, δεν μπορεί κανείς να περιμένει ακριβή μετάφραση από τα ελληνικά στα γερμανικά. Δεν ήταν αυτός ο σκοπός του συλλογέα, που θεωρούσε τα ελληνικά παραμύθια απλώς παραλλαγές των παραμυθιών των Grimm, και πίστευε ότι όπως τα γερμανικά έτσι και τα ελληνικά παραμύθια ήταν τα τελευταία κατάλοιπα μιας πρωτοαρείας θρησκείας. Επιπλέον, όπως είδαμε, ο von Hahn ελάχιστα κατανοούσε τον προφορικό χαρακτήρα των παραμυθιών και τις ιδιαίτερες καταστάσεις γύρω από την προφορική διήγηση, τους αφηγητές και την ατμόσφαιρα εκτέλεσης. Στη συνέχεια θα εξετάσω το πώς αυτή η προσέγγιση στο υλικό επέδρασε στη μετάφρασή του.

Είναι δυνατό να ελέγξουμε τον von Hahn συγκρίνοντας τη μετάφρασή του με το ελληνικό πρωτότυπο που εξέδωσε αργότερα ο Pio. Μια λεπτομερειακή, τεκμηριωμένη ανάλυση και των εικοσιπέντε παραμυθιών που είναι κοινά και στις δύο συλλογές θα ξεπερνούσε τα όρια αυτής της μελέτης. Γι' αυτό αποφάσισα να περιοριστώ: 1) σε λεπτομερειακή συγκριτική ανάλυση προπαντός από γλωσσική σκοπιαί τριών παραμυθιών²⁶, 2) σε γενικότερη ανάλυση των υπόλοιπων εικοσιδύο παραμυθιών και 3), για παράδειγμα, σε ανάλυση ενός παραμυθιού²⁷. Θα διερευ-

24. von Hahn, σ. 43-44. Η πρώτη έκδοση της συλλογής του von Hahn περιείχε και έναν άλλο κατάλογο, ένα είδος καταλόγου μοτίβων (Züge) ή λέξεων που υπήρχαν στα παραμύθια της συλλογής του. Αυτός ο κατάλογος όπως και οι σημειώσεις παραλείπονται από τη δεύτερη έκδοση. Στο τέλος της εισαγωγής ο von Hahn συνέταξε και έναν «πίνακα παραλλαγών» που αποτελούνταν από τα ελληνικά παραμύθια και τις αντίστοιχες τους παραλλαγές από άλλες χώρες ή περιοχές. Κατά τον von Hahn, ο πίνακας αυτός περιλάμβανε όλες τις γνωστές στην εποχή του συλλογές παραμυθιών.

25. Thompson, σ. 370 κ.ε. και 379.

26. Των αριθ. 1, 25, 10 του von Hahn και 12, 10, 19 του Pio.

27. Του αριθ. 6 του von Hahn και αριθ. 3 του Pio.

νήσω επίσης τη σημασία που είχαν οι γερμανικές παραλλαγές για τη μετάφραση του von Hahn.

1. Η σύγκριση ανάμεσα στο ελληνικό κείμενο και τη γερμανική μετάφραση φανέρωσε ορισμένες τάσεις στη μεταφραστική διαδικασία του von Hahn (βλ. παρακάτω, α'-ζ, όπου δίνονται παραδείγματα από κάθε κατηγορία). Εκτός από αυτές τις γενικές τάσεις η γλωσσική σύγκριση δείχνει και κάποιες άλλες διαφορές ανάμεσα στο ελληνικό πρωτότυπο και τη γερμανική μετάφραση (βλ. παρακάτω, η-ι).

α) Υπόταξη. 'Οπου το ελληνικό κείμενο έχει παράταξη, συνήθως με και, το γερμανικό συχνά έχει υπόταξη, τις περισσότερες φορές με τη μορφή αιτιολογικής πρότασης: *'Ηρθε καιρὸς νὰ πεθάνῃ ὁ πατέρας τους, καὶ εἶπε σ' τὰ παιδιά του* (σ. 40): *Und als die Zeit kam, dass er sterben sollte, sprach er zu seinen Söhnen* (Α', σ. 180). *Παρηγοριὰ δὲν ἔχει. Παγάνει ὁ βασιλειάς* (σ. 5): *Und klagte und schluchzte so sehr, dass der König selbst herbeikam* (Α', σ. 69).

β) Πλάγιος λόγος-παράφραση. Ευθύς λόγος στο ελληνικό κείμενο μεταφράζεται συχνά με πλάγιο λόγο ή με παραφράσεις: *Tὸν ρώτησαν· τί θέλεις; Κι ἀυτὸν εἶπε* (σ. 40): *Da fragten sie ihn, was sein Begehren sei, und er antwortete* (Α', σ. 181). *"Οχι, εἶπε ἀντὸς πάλι, εἰνε τσιούπρα* (σ. 59): *Er aber blieb bei seiner Meinung* (Α', σ. 116).

γ) Διαφοροποίηση ρημάτων. Ρήματα που χρησιμοποιούνται συχνά στο ελληνικό κείμενο αποδίδονται στη μετάφραση με διαφορετικές λέξεις. Το πιο φανερό δείγμα είναι το λέω που μεταφράζεται με: *antworten, sagen, erwidern, fragen, rufen, sprechen* κτλ.

δ) Επέκταση. Το γερμανικό κείμενο συχνά επεκτείνεται, σε σύγκριση με το ελληνικό, με αποτέλεσμα να γίνεται μερικές φορές πιο δραματικό: *Δὲν πίνω, ἄν ἦν ἔτσι* (σ. 3): *So will ich nicht trinken und leide lieber Durst* (Α', σ. 67). *Καὶ ἡ ἔξωτικὴ ἀμέσως ἔφυγε καὶ τοῦ εἶπε* (σ. 41): *Kaum aber hatte er die Türe geöffnet, so wischte die Elfin heraus und rief ihm zu* (Α', σ. 182).

ε) Διεύρυνση. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν επεκτάσεις που δεν βασίζονται στο πρωτότυπο ούτε και έχουν σημασία για τα συμφραζόμενα: *Καὶ τοῦ ἔδωκαν ἔνα σαχάνι κεχρί* (σ. 59): *Als das die Mägde hörten, lachten sie laut. Die Prinzessin aber befahl, ihm die Erbsen zu geben* (Α', σ. 117). *Νὰ πᾶς νὰ φέρης τὴ βουβῆτα* (σ. 60): *Dass du einen so weiten Weg gemacht und so viel ausgestanden hast, um dir eine stumme Frau zu holen! Werde doch endlich klug und lass sie sitzen* (Α', σ. 118).

ζ) Λανθασμένη απόδοση. Άλλαγές στη μετάφραση που διαφέρουν τόσο πολύ από το πρωτότυπο, ώστε πρέπει να οφείλονται ή σε λανθασμένη μετάφραση ή σε άλλη ερμηνεία: *Κυττάζουν καὶ γλέπουν* (σ. 59): *Untersuchte der Prinz die Plätze und sah* (Α', σ. 116). *Απὸ γάλι ἀγάλια τράβα, νὰ μὴ μὲ κόψῃς* (σ. 5): *Ziehe, bis du mich geplückt hast* (Α', σ. 70).

η) Εκλογίκευση. Θα εξεταστεί παρακάτω.

θ) Διόρθωση λαθών. 'Οπου το ελληνικό κείμενο είναι «λανθασμένο», μάλλον εξαιτίας του αφηγητή, διορθώνεται στη γερμανική μετάφραση: *Δὲ μὰς φτάνουν!* Μᾶς έφτακαν (σ. 2): *Sie holt uns nicht ein. – Da ist sie* (Α', σ. 66).

ι) Προληπτική και εξηγητική επέκταση. Στο παραμύθι *Τὸ λειοντάρι, τὸ καπλάνι κι' ὁ δῖτός τονίζεται* στη γερμανική μετάφραση η διαφορά ανάμεσα στους δύο μεγαλύτερους αδελφούς και τον μικρότερο. Αυτό είναι μια επέκταση σε σύγκριση με το ελληνικό πρωτότυπο, η οποία έχει εξηγητικό χαρακτήρα και ταυτόχρονα προλαμβάνει την ιστορία (βλ. και παρακάτω).

Δεν παραξενεύεται κανείς από την πολύ ελεύθερη μετάφραση του von Hahn, όταν λάβει υπόψη τη «μέθοδό» του.

Συνοψίζοντας, θα έλεγα ότι μεταφράζει σε μια γλώσσα πιο διαφοροποιημένη, πιο επεξεργασμένη, πιο πλούσια και πιο δραματική από εκείνη του πρωτούπου και ότι επιβάλλει δικές του ερμηνείες. Αυτή η αντιμετώπιση του υλικού οφείλεται μάλλον στην άγνοια, ή την περιορισμένη αντίληψη του von Hahn σχετικά με την προφορική αφηγηματική τέχνη. Το κείμενο που δημιουργεί είναι ένα κείμενο που διαβάζεται, και το ύφος του απέχει πολύ από το σύντομο, ωμό θα μπορούσε να πει κανείς, ύφος της ομιλούμενης γλώσσας που χαρακτηρίζει το πρωτότυπο.

Το να μεταχειριστεί ένας μεταφραστής ή εκδότης το προφορικό υλικό με τέτοιον τρόπο δεν ήταν ασυνήθιστο για τους αδελφούς Grimm και για την εποχή του von Hahn. Παρόλο που η έκδοση των Grimm *Kinder- und Hausmärchen* επικρίθηκε όταν πρωτοκυλοφόρησε για την ωμή, χυδαία και χωρίς ποιητική χάρη γλώσσα²⁸, είναι φανερό ότι το κείμενό τους είναι διασκευασμένο και σε μεγάλο βαθμό επηρεασμένο από τις δικές τους ιδέες για το τι είναι λαϊκό αφηγηματικό ύφος²⁹. Παρακάτω (σ. 91 κ.ε.) θα δούμε πώς ο von Hahn επηρεάστηκε από τις γερμανικές παραλλαγές των παραμυθιών του όπως τις ήξερε από τη συλλογή των Grimm.

2. Ακόμη και αν δεν εμβαθύνει κανείς σε μια λεπτομερειακή γλωσσική ανάλυση των δύο κειμένων, βρίσκει ότι η μετάφραση του von Hahn διαφέρει από το ελληνικό πρωτότυπο σε πολλά σημεία. Ο αριθμός και ο χαρακτήρας των αλλαγών ποικίλουν από παραμύθι σε παραμύθι.

Γενικές διαφορές: 'Ενα γενικό φαινόμενο για όλα τα παραμύθια είναι ότι η μετάφραση διευρύνεται σε σύγκριση με το ελληνικό κείμενο. Οι διευρύνσεις αυτές μπορούν να έχουν επεξηγηματικό σκοπό. 'Όταν, δηλαδή, το ελληνικό κείμενο απλώς εκθέτει, ο μεταφραστής συχνά νιώθει την ανάγκη να αιτιολογήσει, όπως,

28. Maria Tatar, *The Hard Facts of the Grimms' Fairy Tales*, Princeton, N.J., 1987, σ. 16.

29. Για το πώς αντιμετώπισαν οι Grimm το υλικό τους βλ. Tatar, σ. 6 κ.ε.

π.χ., στο παραμύθι *Tὸ χρυσόμαλλο ἀρνί*, όταν το βασιλόπουλο βγάζει το τομάρι και η βασιλοπούλα εγκρίνει το σχέδιό του και τον προειδοποιεί: *Μούν' νὰ ξέρης, ἀφοῦ μὲ 'βρῆς ἐδὼ μέσα, θὰ μὰς κάνῃ ὁ πατέρας μουν καὶ 'μένα καὶ τὴς δούλαις πάπιαις...* ... κ' ἔγω ἐκεῖ θὰ τσιμπήσω τὸ φτερό μουν (σ. 53): *Aber du musst wissen, dass, wenn du mich hier gefunden hast, deine Wette noch nicht gewonnen ist. Denn dann verwandelt mich der Vater samt meinen Mägden in Enten ... Da werde ich nun den Kopf rückwärts wenden und mir mit dem Schnabel die Flügel putzen*, damit du mich erkennst (Α', σ. 125-26). Οι διευρύνσεις μπορούν να είναι και προσθήκες που δεν έχουν καμιά σκοπιμότητα στην ιστορία, είτε σχόλια του αφηγητή, όπως στο τέλος του παραμυθιού *'Ο μικρὸς ἀδερφός, ποὺ γλύτωσε τὴν ἀδερφήν του ἀπὸ τὸ δράκο: Und übergab ihm dann die Herrschaft seines Reiches. Dabei war ich nicht, du brauchst es also auch nicht zu glauben.* (Α', σ. 191), είτε άλλου είδους παραγέμισμα, όπως, π.χ. στο παραμύθι *'Ο μισὸς ἄθρωπος*, όπου η βασιλοπούλα δέχεται τον πατέρα της χωρίς να φανερωθεί: *Sie führte ihn in ihre Prunkgemächer ... und der König wunderte sich sehr über ihr anständiges Benehmen und ihre feinen Reden* (Α', σ. 107). Ένα άλλο γενικό φαινόμενο είναι ότι ασυνέπειες στο ελληνικό κείμενο διορθώνονται στη μετάφραση ώστε να γίνει η σειρά των γεγονότων λογική. Ως παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί η σκηνή της μεταμφίεσης στο παραμύθι *Σιντσηρλῆς καὶ Μιντσηρλῆς καὶ Μικροσιντσηρλάκης*. Στο ελληνικό κείμενο μαθαίνουμε σε παρένθεση ότι ο Σιντσηρλῆς κτλ. είχε μεταμφιεσθεί αφού οι δούλες είχαν φτάσει ήδη στο σπίτι της Ηλιογέννητης (σ. 14), αλλά στη μετάφραση του von Hahn ο Σιντσηρλῆς κτλ. πρώτα μεταμφιέζεται και μετά ακολουθεί τις δούλες στο σπίτι της Ηλιογέννητης (Α', σ. 147).

Ειδικές διαφορές: 'Οπως αναφέρθηκε ήδη, η συχνότητα διαφορών ανάμεσα στη μετάφραση και στο πρωτότυπο διαφέρει από παραμύθι σε παραμύθι. Παραπάνω ανέφερα τις συχνότερες αλλαγές και έδωσα μερικά παραδείγματα. Παρακάτω θα δώσω παραδείγματα μερικών άλλων διαφορών, που υπάρχουν βέβαια στα εικοσπέντε κοινά παραμύθια χωρίς όμως να είναι γενικές. Δύο φορές ο von Hahn «δανείζεται» μια επέκταση από το ίδιο το κείμενο. Στο παραμύθι *Tὸ στοίχημα μὲ τὸ σπανό* ο μεγάλος αδελφός παίρνει απλώς το καρβέλι, από τον σπανό, χωρίς άλλη εξήγηση (σ. 48) και, μόνο όταν και ο μικρός έχει πάρει το καρβέλι, εξηγείται σε παρένθεση ότι αυτός φροντίζει το κοπάδι του σπανού: *Πάνει κάτω σ' τὴν κοπὴ τοῦ σπανοῦ, γιατὶ τὴν ἐβοσκοῦσ' αὐτός* (σ. 49). Στη γερμανική μετάφραση, όμως, ο μεγάλος αδελφός έχει ήδη τη δουλειά αυτή: *Und gab ihm auf, seine Herde zu hüten, und als der aelteste sie austreiben wollte* (Α', σ. 119). Το ίδιο γίνεται στο παραμύθι *Tὸ γιδοκόριτσο*. Στο ελληνικό κείμενο το κορίτσι ρίχνει ένα χρυσό μήλο το πρώτο βράδυ αφού είχε τελειώσει ο χορός, χωρίς να εξηγηθεί όμως γιατί το κάνει. Η εξήγηση δίνεται όταν το δεύτερο βράδυ κάνει το ίδιο: *Καὶ σκολινῶντας ὁ χορὸς ἔρριξε μῆλο χρυσό, ἐνδύθηκε τὸ τομάρι της κ' ἔφυγε ... πάλε ἔρριξ'* ένα μήλο χρυσό, νὰ ἀντραλευτοῦν ὁ κόσμος (σ. 71). Ο von

Hahn όμως δίνει την εξήγηση και τις δύο φορές: *Da warf sie einen goldenen Apfel unter die Leute, um sie irre zu machen ... da warf sie wiederum einen goldenen Apfel unter die Leute, um sie irre zu machen* (A', σ. 129). Ασυνέπειες του ελληνικού κειμένου διορθώνονται στη μετάφραση, όπως, π.χ., στο παραμύθι 'Ο μικρὸς ἀδερφός, ποὺ γλύτωσε τὴν ἀδερφὴν τοῦ ἀπὸ τὸ δράκο. 'Οταν το βασιλόπουλο ελευθερώνει τα τρία ἀλογα, τους ζητάει να τον βοηθήσουν να κατέβει από το βουνό, και το ένα ἀλογο απαντάει: Καβαλλίκα ἐμένα, τοῦ εἶπε τὸ πράσινο ... ἀπέρασε τὸ βουνὸ καὶ τὸν κατῆβασε σ' τὸν κάμπο. "Υστερα τοῦ ἔδωκαν τὰ τρία τάλογα ἀπὸ μνιὰ χρυσὴ τρίχα (σ. 46): *Da sprach das grüne Pferd: "Setzte dich auf mich" ... flog es mit ihm den Berg hinunter und setze ihn auf der Ebene ab.* Die zwei andern Flügelpferde waren zur Gesellschaft mitgeflogen, und zum Abschiede gab ihm jedes der drei Pferde ein Haar (A', σ. 188). Σε μια περίπτωση ο von Hahn δίνει σ' ένα από τα παραμύθια τίτλο που δεν σχετίζεται με το ελληνικό κείμενο. Πρόκειται για το Σαμαροκοντσουλοῦ που στη γερμανική μετάφραση έχει το τίτλο *Aschenputtel* (Σταχτοπούτα), παρόλο που το ελληνικό παραμύθι δεν έχει καμιά σχέση με στάχτη. Ο ίδιος αναφέρει το γεγονός στις σημειώσεις του παραμυθιού: κράτησε, λέει, το γερμανικό όνομα για το ελληνικό παραμύθι, επειδή μοιάζει εντελώς με το γερμανικό της συλλογής Grimm.

3. Για να παρουσιάσω καλύτερα γενικές όπως και ειδικές διαφορές ανάμεσα στο πρωτότυπο και τη μετάφραση, θα αναλύσω ένα παραμύθι προσπαθώντας να εξηγήσω τον λόγο των διαφορών. Πρέπει να σημειωθεί, όμως, ότι το παραμύθι που διάλεξα ως παράδειγμα είναι, ταυτόχρονα, και ένα από τα κείμενα που παρουσιάζουν το μεγαλύτερο ποσοστό διαφορών. Ιδού η περίληψη:

Tὸ βασιλόπουλο καὶ τὸ πουλάρι (Vom Prinzen und seinem Fohlen)

Μια βασίλισσα που δεν μπορεί να αποκτήσει παιδιά βοηθείται από έναν Εβραίο που της δίνει ένα μήλο. Η βασίλισσα τρώει το μήλο και η φοράδα της τη φλούδα. Η βασίλισσα γεννά έναν γιο και η φοράδα ένα πουλάρι. Ο βασιλιάς φεύγει για τον πόλεμο, και, ενώ λείπει, η βασίλισσα, που έχει σχέσεις με τον Εβραίο, προσπαθεί με τη βοήθειά του να σκοτώσει το παιδί. Το πουλάρι προειδοποιεί το παιδί και έτσι αυτό γλιτώνει. Η επιστροφή του βασιλιά ανακοινώνεται, η βασίλισσα κάνει την άρρωστη και ο Εβραίος συμβουλεύει, στον ρόλο του γιατρού, το βασιλιά να σκοτώσει το παιδί. Το βασιλόπουλο ζητάει τρεις φορεσίες, καβαλικεύει το πουλάρι, γυρίζει τρεις φορές το παλάτι και γίνεται άφαντο. Μεταφρέτεται με παλιά ρούχα και φτάνει σ' ένα άλλο βασίλειο. Εκεί η μικρότερη βασιλόπουλα ανακαλύπτει την καλή φορεσιά και καταλαβαίνει ότι πρόκειται για βασιλόπουλο. Ο βασιλιάς δίνει στις τρεις χόρες του από μία ευκαιρία δοκιμής και έπειτα τις αφήνει να διαλέξουν τον άνδρα τους. Η μικρότερη διαλέγει το μεταφρεσμένο βασιλόπουλο, οι άλλες διαλέγουν πλούσιους, και όλοι καταφρονούν τη μικρότερη και τον άνδρα της. Ο βασιλιάς τυφλώνεται, και μόνο το αθάνατο νερό μπορεί να τον γιατρέψει. Οι τρεις γαμπροί του φεύγουν για να το βρουν. Το μεταφρεσμένο βασιλόπουλο καβαλικεύει ένα κουτσό άλογο και σε λίγα κολλάει σε λάσπες, όπου οι άλλοι γαμπροί τον αφήνουν. Αυτός καλεί το πουλάρι του, φοράει μια από τις καλές φορεσίες, περνάει τους γαμπρούς, παίρνει το αθάνατο νερό και τους ξανασυναντά. Τους προσφέρει το αθάνατο νερό, αν δεχτούν να τους χτυπήσει το άλογό του· αυτοί δέχονται, και έτσι παίρνουν από μια χρυσή σφραγίδα στον πισινό και ένα

μπουκάλι χανονικό νερό. Γυρίζουν στο παλάτι και ο βασιλιάς δεν γιατρεύεται. Το βασιλόπουλο μεταμφιέζεται πάλι με τα παλιά ρούχα και πηγαίνει το αθάνατο νερό στον βασιλιά, που γιατρεύεται και τον δέχεται ως γιο του. Το βασιλόπουλο αποκαλύπτεται και δείχνει στον βασιλιά τις σφραγίδες των γαμπρών ως απόδειξη ότι είναι σκλήβοι του, οπότε ο βασιλιάς τους διώχνει.

Η μετάφραση του von Hahn διαφέρει σε ορισμένα σημεία από το ελληνικό κείμενο. Καταρχήν μεθερμηνεύεται ο ρόλος του Εβραίου στην ιστορία. Ενώ στο ελληνικό πρωτότυπο η βασίλισσα είναι εκείνη που ερωτεύεται τον Εβραίο, στη μετάφραση ο Εβραίος είναι εκείνος που κάνει προτάσεις και τελικά καταφέρνει να λυγίσει τη βασίλισσα. Το ίδιο γίνεται και σχετικά με τον φόνο του παιδιού. Στο ελληνικό παραμύθι η βασίλισσα ρωτάει τον Εβραίο πώς μπορούν να ξεφορτωθούν το παιδί, στο γερμανικό όμως ο Εβραίος πείθει τη βασίλισσα να σκοτώσουν το παιδί. Πάλι η βασίλισσα από μόνη της κάνει την άρρωστη στο ελληνικό κείμενο, ενώ στη μετάφραση ο Εβραίος τη συμβουλεύει να το κάνει.

Μια άλλη σημαντική αλλαγή είναι η προσθήκη ενός καινούριου μοτίβου. Στο κείμενο του Río η μικρότερη βασιλοπούλα ανακαλύπτει το μεταμφιεσμένο βασιλόπουλο όταν αυτό ιδρώνει και ανοίγει το ρούχο του, με αποτέλεσμα να φανεί αποκάτω η πλούσια φορεσιά (σ. 11 κ.ε.). Στο κείμενο του von Hahn το επεισόδιο είναι πολύ πιο εκτενές. Το βασιλόπουλο μπαίνει στην υπηρεσία του βασιλιά σαν κηπουρός και ένα πρωί επιθυμεί να ιππεύσει. Καθώς νομίζει ότι όλοι κοιμούνται, ανάβει την αλογότριχα, που αμέσως καλεί το πουλάρι. Ξεντύνεται τα παλιά ρούχα και έτσι λαμπρά καβαλικεύει μέσα στον κήπο. Η μικρότερη κόρη του βασιλιά έχει παρακολουθήσει όλη τη σκηνή από το παράθυρό της και καταλαβαίνει ότι ο κηπουρός στην πραγματικότητα είναι βασιλόπουλο. Ο von Hahn εξηγεί ο ίδιος την αιτία αυτής της σημαντικής αλλαγής στις σημειώσεις του παραμυθιού: το μοτίβο προέρχεται από μια παραλλαγή, και αυτή η εκτέλεση της σκηνής της ανακάλυψης μοιάζει πιο πολύ με τις γερμανικές παραλλαγές αυτού του παραμυθιού.

Το επεισόδιο στον στάβλο, όπου το πουλάρι προειδοποιεί το παιδί ότι θα το σκοτώσουν, επεκτείνεται με επεξηγητικό τρόπο στη μετάφραση. Το ελληνικό κείμενο: Θὰ σὲ σκοτώσουν, τοῦ λέει τὸ πουλάρι. Τσώπα, μὴ φοβᾶσαι, δὲ μὲ σκοτόνουν, εἶπε τὸ παιδί (σ. 11), γίνεται στον von Hahn: “Sie wollen dich schlachten denn der Jude hat es vom König verlangt, um deine Mutter zu heilen, und der König hat es genehmigt”. Der Prinz aber erwiderte: “Sei nur ruhig, das wird nicht geschehen, dafür werde ich schon sorgen” (A', σ. 92). Είναι φανερό ότι ο von Hahn νιώθει την ανάγκη για περισσότερη εξήγηση σ' αυτό το σημείο, επειδή το βασιλόπουλο δεν έχει ενημερωθεί —αν το δούμε λογικά— για ποιο λόγο θα το σκοτώσουν. Δεν ξέρει ακόμα τη συμφωνία του βασιλιά με τον Εβραίο. Αλλά αν θυμηθούμε ότι πρόκειται για προφορική διήγηση, η εξήγηση δεν είναι αναγκαία, επειδή, πρώτον, το ακροατήριο ξέρει πολύ καλά γιατί θέλουν να το σκοτώσουν,

δεύτερον, η προφορική διήγηση δεν εξελίσσεται αναγκαστικά λογικά, και τρίτον, σ'ένα περιβάλλον όπου οι ακροατές είναι εξίσου έξοικειωμένοι με το παραδοσιακό υλικό όπως ο αφηγητής, τέτοιες λεπτομέρειες είναι περιττές.

'Άλλο παράδειγμα αυτού του τελευταίου φαινομένου βρίσκουμε στη σ. 12 του ελληνικού κειμένου. Εκεί όπου το βασιλόπουλο παίρνει την τρίχα του πουλαριού, γράφεται: *τὴν τρίχα, ενώ στη μετάφραση εξηγείται αναλυτικότερα: das Schweifhaar seines eigenen Pferdes* (Α', σ. 37). Το ακροατήριο δεν θα αμφέβαλλε για ποιαν τρίχα πρόκειται, και γι' αυτό η εξήγηση του μεταφραστή είναι περιττή.

'Όταν στο ελληνικό κείμενο υπάρχει αταξία στη σειρά των γεγονότων, φαινόμενο φυσικό, βέβαια, για την προφορικά συνθεμένη διήγηση, στη μετάφραση η αταξία διορθώνεται και όλα συμβαίνουν με λογική σειρά. Το πιο χτυπητό παράδειγμα είναι η σκηνή της μεταμφίεσης: *K'έκει ζενδύθηκε τὰ καλὰ τὰ φορέματα καὶ τᾶβαλε σ' τὸ δισάκκι, κ' ἔβαλε παληοφορέματα καὶ πῆρε μνιὰ τρίχα ἀπ' τὴν οὐρὰ τοῦ πουλαριοῦ καὶ τοῦ εἶπε ... καὶ τὸ παιδί ἔφυγε κ' ἦταν ὑντυμένο τὸν οὐρανὸν μὲ τὰστρα κι ἀποπάνω είχε παληοφορέματα* (σ. 11): *Dort zog er den Anzug mit dem Himmel und seinen Sternen an, und darüber zog er einen alten Kittel ... seine andern Anzüge aber liess er in dem Mantelsack. Als er damit fertig war, riss er dem Rosse ein Haar aus dem Schweife* (Α', σ. 93). Φαίνεται ότι ο αφηγητής ξέχασε στην αρχή τα καλά φορέματα, αλλά εφόσον χρειάζονται για την ακόλουθη ιστορία, την ανακάλυψη της βασιλοπούλας, αναγκάζεται να τα προσθέσει αργότερα, με αποτέλεσμα να αναφερθεί ξανά στα παλιοφορέματα. Στη μετάφραση του von Hahn η ιστορία εξελίσσεται με σειρά λογική.

'Οπως ανέφερα, ο von Hahn βλέπει τα ελληνικά παραμύθια ως παραλλαγές των γερμανικών. Αυτή η αντιμετώπισή του έχει σημασία όχι μόνο για το πώς μεταφράζει αλλά και για το πώς ερμηνεύει το υλικό του. Παραπάνω είδαμε ότι ενσωματώνει σ'ένα κείμενό του ένα μοτίβο από μιαν άλλη παραλλαγή του ίδιου παραμυθιού, επειδή μοιάζει περισσότερο από αυτό του κειμένου του με το αντίστοιχο μοτίβο στα ανάλογα γερμανικά παραμύθια: είδαμε, επίσης, ότι για τον ίδιο λόγο αλλάζει τον τίτλο ενός παραμυθιού. Υπάρχουν και άλλες ενδείξεις για το ότι η ερμηνεία του von Hahn επηρεάστηκε από τα γερμανικά παραμύθια. 'Ένα παράδειγμα είναι ο ρόλος του βασιλόπουλου στο παραμύθι της *Σταχτοπούτας*, που στη μετάφραση επεκτάθηκε σημαντικά σε σύγκριση με το πρωτότυπο: *Ξεποδήθηκ' ἀπ' τὸν κόσμο, καὶ τῆς ἀπόμεινε τὸ στρωτό. Καὶ τὸ βασιλόπουλο τὴν κυνῆγε καὶ δὲ μπρέσε νὰ τῇ φτάκῃ καὶ τῆς πῆρε μόνο τὸ στρωτό. Καὶ διαλάλησεν· ὅποιανῆς χωρέσῃ τὸ στρωτὸν ἵστα ἵσια, χωρὶς νὰ ἡνε οὕτε περ' σσότερο οὔτε λιγότερο, θὰ τὴν πάρω γυναίκα!* (σ. 7): *Beim dritten Male verfolgte sie auch der Königssohn und war so nahe hinter ihr her, dass sie beim Laufen einen Pantoffel verlor und nicht Zeit hatte, ihn aufzuheben. Der Königssohn sah ihn, und hob ihn auf*

*und darüber verlor er das Mädchen aus den Augen. Der Königssohn hatte sich aber so sehr in die Unbekannte verliebt, dass er im ganzen Lande bekanntmachen liess, er wolle dasjenige Mädchen zur Frau nehmen, deren Fuss genau in den gefundenen Pantoffel passe (A', σ. 72). Πιστεύω ότι ο von Hahn επηρεάστηκε έμμεσα από το παραμύθι *Aschenputtel* των Grimm³⁰. Der Königssohn hatte aber eine List gebraucht, und hatte die ganze Treppe bestreichen lassen, da war als es hinabsprang der Linke Pantoffel des Mädchens hungen geblieben. Der Königssohn hob ihn auf ... und sagte "keine andere soll meine Gemahlin werden als die, an deren Fuss dieser goldene Schuh passt" (σ. 142).*

Με τον ίδιο τρόπο διευρύνθηκε το επεισόδιο στο παραμύθι *Tò φίδι, tò σκυλὶ κ' ἡ γάτα* όπου η βασιλοπούλα εγκαταλείπει τον ἄνδρα της και ο ρόλος της γίνεται σημαντικότερος: *K' ἔζησαν πολὺν καιρὸν καλά. "Υστερα ἡ βασ' λοπούλα ἀγάπησε τὸν Ἀράπη, καὶ τὴ νύχτα καθὼς κοιμῶνταν μὲ τὸν ἄνδρα της, τοῦ πῆρε τὴ βούλα, κ' ἔφυγε μὲ τὸν Ἀράπη:* (σ. 28): *Sie lebten lange Zeit glücklich miteinander, und er hatte seine Frau so lieb, dass er sich in einer schwachen Stunde von ihr beschwatzten liess und ihr das Geheimnis des Siegels anvertraute. Mit der Zeit aber begann die Prinzessin, sich in ihren Schwarzen zu verlieben, und ihre Liebe zu ihm ward nach und nach so gross, dass sie eines Nachts, während ihr Mann schlief, ihm das Siegel raubte und mit dem Schwarzen flüchtig ward* (A', σ. 58). Πιστεύω ότι και σ' αυτή την περίπτωση τον λόγο της ερμηνείας του von Hahn μπορούμε να τον βρούμε σ' ένα ανάλογο επεισόδιο ενός παραμυθιού των Grimm: πρόκειται για το *Der Ranzen, das Hütlein und das Hörnlein: Verstellte sich und liebkoste ihn, und sprach ... und erzählte ihr mit welchen Wunderkräfte er begabt wäre. Da fiel sie ihm um den Hals, als wenn sie ihn küssem wollte, nahm ihm aber mit Behendigkeit den Ranzen von der Schulter und lief damit fort* (σ. 324).

*

Συνοψίζοντας τα αποτελέσματα της μελέτης αυτής θα έλεγα ότι ο von Hahn πλησιάζει το ελληνικό υλικό προκατειλημένος από τις θεωρίες για την καταγωγή των παραμυθιών ως μύθων και για την κοινή τους ινδοευρωπαϊκή ρίζα, και ότι δεν ενδιαφέρεται πολύ για τα παραμύθια ως προφορικά δημιουργήματα. Το ότι δημοσιεύει ελληνικά παραμύθια με σκοπό να προσκομίσει άλλη μια απόδειξη για την ορθότητα των παραπάνω θεωριών και το ότι δεν κατανοεί τον προφορικό χαρακτήρα τους σημαίνει ότι δεν τον ενδιαφέρει μια γλωσσικά πιστή μετάφραση, αλλά ότι θεωρεί σημαντικότερο να παρουσιάσει ένα κείμενο αναγνώσιμο από το

30. Χρησιμοποίησα την έκδοση που αναφέρει ο von Hahn: Brüder Grimm, *Kinder- und Hausmärchen*, Große Ausgabe, Sechste vermehrte und verbesserte Auflage, Göttingen 1850.

γερμανικό κοινό, χρησιμοποιώντας το υλικό του πολύ ελεύθερα και εξομοιώνοντας συχνά ένα παραμύθι με τη γερμανική του παραλλαγή περισσότερο απ' ό,τι επιτρέπει η ελληνική του καταγραφή.

Πανεπιστήμιο Κοπεγχάγης

BIRGIT OLSEN